

Úspechy výšiviek z produkcie Spolku Izabella na medzinárodnom trhu

Nela Szabóová

Mgr. Nela Szabóová
Bratislava City Museum
Radničná ul. č. 1
815 18 Bratislava
Slovakia
e-mail: nela.szaboova@gmail.com

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2018, 6:1:95-103

Accomplishments of embroidery produced by the Izabella Association on the international market

This paper examines the extensive connections of the Izabella Association with customers from upper class and foreign countries. Besides our detailed approach to the clients of the I A, we are also focusing on the interesting marketing tools of the Association. These have helped the Association to develop their contacts, and subsequent orders. The amassed data presented comes from written historical resources, notably annual reports and periodicals. This research presents interesting results, especially the size of their business network in Europe, but also in America.

Key words: The Izabella Association, embroidery, international market, Izabella Habsburg, Bratislava

Výšivky z produkcie Spolku Izabella sú významným dokladom nášho kultúrneho dedičstva. Činnosť spolku je dôležitá pre vývoj Slovenska, ale aj pre dejiny odievania prelomu 19. a 20. storočia v celoeurópskom kontexte. Medzi jeho hlavné úlohy patrila organizácia jednotlivých inštitútov, výučba a poskytovanie zárobku bežným roľníckym ženám v oblasti remeselnej výroby – tvorby výšivky na území západného Slovenska, ale aj zhromažďovanie a štúdium starých výšiviek ako inšpiračného zdroja. Organizačne bol spolok rozdelený na jednotlivé inštitúty, z ktorých najznámejšími boli tie v Cíferi, Lopašove, Papradne, Zavare a Dubnici nad Váhom. V dobovej tlači z roku 1911 sa spomína až 18 rôznych dielní.¹ Tieto inštitúty boli riadené z centrály v Bratislave prostredníctvom prezídia a výberového komitétu, ktorý tvorili grófkky a vysoko postavené meštianske dámy. Pre dámy bola takáto práca príjemným sprestením všedných dní a zaručovala im žiadanú prestíž. Organizačne, ale aj finančne spolok zastrešovala ambiciózna arcikňažná Izabella Habsburg, manželka arciknieža Friedricha, veliteľa rakúsko-uhorskej armády. Vďaka nej získal spolok prestížne postavenie.

Problematika Spolku Izabella bola v rámci slovenskej odbornej literatúry dlho opomínaná, čo bolo hlavne z dôvodu početných realizácií sakrálnych textílií, o ktorých sa pred rokom 1989 písalo len okrajovo. S prvou zmienkou sa však stretávame už v roku 1972 v diplomovej práci doc. Evy Cisárovej-Minárikovej venujúcej sa hlavnej inštruktorky Spolku Izabella Márii Hollósy.² Okrajovo sa spolok ďalej spomínal v publikáciách venujúcim sa ľudovému odevu a profánnej výšivke.³ Prvé samostatné štúdie o Spolku Izabella vznikajú až v 90. rokoch 20.

¹ PAVEL: Diela arcikňažky Izabelly. In: *Nový domový kalendár*, roč. 26, 1911, s. 5.

² CISÁROVÁ, Eva. *Mária Hollósy. Diplomová práca*. Bratislava : VŠVU, 1972.

³ ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna. Vplyv ľudového odevu na mestský odev na Slovensku v 2. polovici 19. storočia a v 1. polovici 20. storočia. In: *Zborník Slovenského národného múzea. História 16*. Bratislava : Obzor, 1976, s. 149-167; NOSÁLOVÁ, Viera. *Slovenský ľudový odev*. Martin : Osveta, 1983; TORANOVÁ, Eva. *Výšivky minulých storočí*. Bratislava : Tatran, 1984.

storočia.⁴ Väčšia pozornosť sa mu venovala v roku 2000, kedy sa konala na Bratislavskom Hrade výstava *V Spolku Izabella striebrom a zlatom šili...*, mapujúca činnosť spolku hlavne v oblasti sakrálnych textílií.⁵ Pri príležitosti tejto výstavy vznikol aj bohato ilustrovaný katalóg, ktorý pre svoj veľký úspech vyšiel opätovne ešte v dvoch vydaniach s doplnením textov a obrázkov.⁶ Po výstave boli publikované ešte ojedinelé články rozvíjajúce texty z katalógu.⁷ Žiadny z týchto príspevkov sa však nevenoval detailnejšie zaujímavému aspektu Spolku Izabella, ktorým sú práve jeho rozsiahle obchodné vzťahy so zahraničím a prestížna aristokratická klientela.

Obř. ř. 1: Vyšivačky pri práci v Cíferi v Zichyho kaštieli pod vedením vedúcej učiteľky Márie Hollósy. Fotografia pochádza z roku 1898 a fotila ju samotná arcikňažná Izabella.

Zdroj: HEISZLER, Vilmos – SZAKÁCS, Margit – VÖRÖS, Károly. Ein Photoalbum aus dem Hause Habsburg (Friedrich von Habsburg und seine Familie). Wien : Böhlau, 1989, s. 45.

Ambiciózna a mimoriadne spoločenská arcikňažná Izabella bola pre spolok pravou osobou v pravej chvíli. Svojím spoločenským postavením otvárala výrobkom spolku dvere do celoeurópskej aristokratickej spoločnosti. Jej meno dodávalo výrobkom punc kvality, či už výtvarnej, technickej alebo materiálovej. Vďaka Izabellinmu menu sa podarilo spolku dostať na viaceré aristokratické dvory. Autor príspevku z roku 1911, skrytý pod pseudonymom Pavel, dokonca hovorí, že až 70 % výrobkov putuje do Belgicka, Holandska a Anglicka.⁸ Okrem týchto zahraničných zákaziek putovali produkty spolku aj na aristokratické dvory v rámci Rakúsko-

⁴ HOLEC, Roman. Izabela kontra Slováci. Slovenská výšivka vo svete. In: *Historická revue*, roč. 6, 1995, ř. 5, s. 26-27; PALIČKOVÁ, Jarmila. Spolok Izabella trochu inak, alebo storočnica jednej inštitúcie. In: *Slovenský národopis*, roč. 43, 1995, ř. 4, s. 493-502.

⁵ ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna. Najúspešnejší módný návrh Spolku Izabella. In: KAMENEC, Ivan – MANNOVÁ, Elena – KOWALSKÁ, Eva (Eds.): *Historiké v řase a priestore. Laudatio Ľubomírovi Liptákovi*. Bratislava : Veda, 2000, s. 37-51.

⁶ CISÁROVÁ-MINARIKOVÁ, Eva. Mária Hollósy. *Znovuobjavenie výšivky. Katalóg k výstave*. Bratislava : VŠVU a ARTEX 2000; CISÁROVÁ-MINARIKOVÁ, Eva. Mária Hollósy 1892 – 1927. *Znovuobjavenie výšivky*. Opoj, 2008; CISÁROVÁ-MINARIKOVÁ, Eva. Mária Hollósy. *Znovuobjavenie výšivky. Katalóg k výstave*. Bratislava : layout architects s. r. o. a obec Cífer, 2013.

⁷ CISÁROVÁ-MINARIKOVÁ, Eva. Mária Hollósy – najúspešnejšia textilná tvorkyňa konca 19. a začiatku 20. storočia na Slovensku a dievčenské vyšivačské školy. In: *Aspekt*, roč. 10, 2002, ř. 1, s. 261-268; ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna. Ženy spolku Izabella. In: *Pamiatky a múzeá*, roč. 53, 2004, ř. 2, s. 34-38; HOLLÝ, Karol. *Ženská emancipácia. Diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama, spol. s r. o., 2011, s. 78.

⁸ PAVEL, ref. 1, s. 6.

uhorskej monarchie. Najvýznamnejšou zákazníčkou bola kráľovná Alžbeta (Sisi), manželka Františka Jozefa I., o ktorej vieme, že prácu spolku obdivovala. Už v objednávkovvej knihe cíferskej dielne z roku 1896 (ešte pred vznikom spolku) vidíme mená viacerých zámožných dám.⁹ Okrem kráľovnej Alžbety sa tu spomína španielska kráľovná Mária Terézia, bruselský gróf d'Oultremont, kňažná Beaufort z Paríža a kňažná Alba z Madridu. Môžeme sa domnievať, že táto klientela pretrvala aj po začatí cíferskej dielne pod Spolok Izabella, či dokonca sa isto aj rozšírila kontaktmi samotnej arcikňažnej. Väčšinu týchto významných objednávok realizovala Mária Hollósy – hlavná inštruktorka Spolku Izabella – s jej žiačkami, ako najkvalifikovanejšia a najtalentovanejšia návrhárka a vyšívачka.

Z článku v dobovej tlači z roku 1897 sa dozvedáme o početných zahraničných zákazníkoch, ukazuje nám aj rozsiahle spektrum výrobkov od šiat cez odevné doplnky až po interiérové textilie.¹⁰ Medzi inými si v Spolku Izabella objednala tmavozelené šaty aj španielska infantka Eulalia Bourbonská z Madridu. Pán Favier z Paríža si objednal detské šaty z plátna. Grófka Nostitz z Viedne si v dielňach spolku zadovážila biele spoločenské šaty. Manželkám Dr. Strada a Dr. z Lappenbergu poslali do Hamburgu večerné šaty a blúzky. Do Frankfurtu putovali blúzky, detské šaty, zlatom vyšívaný opasok a golier. Grófka Beaufort z Bruselu si objednala vyšívané obrusy. Produkty spolku si obstarávali aj rôzne európske múzeá. Napríklad Múzeum umeleckých remesiel v Kodani (dnes Designmuseum Danmark), ktoré sa aj v súčasnosti vyznačuje bohatou zbierkou textilu. Vtedajším riaditeľom, ktorý nakúpil produkty Spolku Izabella do múzea, bol Pietro Krohn. Možno predpokladať, že textilie sú súčasťou zbierky múzea dodnes.

Vo výročnej správe z roku 1900 sa dozvedáme, že na miléniových oslavách (1896) v Budapešti mala dcéra Františka Jozefa I. Mária Valéria oblečené šaty z dielne Márie Hollósy. Boli prevedené v striebornej a zlatej vyšivke.¹¹ Spomína sa tu aj nemecká cisárovná Augusta Viktória, ktorá si u Šarloty Zichy objednala šaty pre svoju dcéru Viktóriu Lujzu. Túto dôležitú objednávku, samozrejme, realizovala Mária Hollósy a jej zverenkyne, na ktoré s prísnosťou dohliadala. Vo výročnej správe sa ďalej spomína, že sa pani Melánii Manzoni (vedúca centrály) podarilo nadviazať obchodné vzťahy s Berlínom, Hamburgom, Londýnom, Parížom, Bruselom a Kodaňou.¹² Hovorí sa o nich ako o veľkých objednávkach, no bližšie sa už nešpecifikujú. Nových zákazníkov s veľkou snahou zháňala aj grófka Helena Szapáry počas svojho mesačného pobytu v Paríži. Toto úsilie údajne prinieslo spolku množstvo ziskov.¹³

Obetavosť dám pri zháňaní nových zákazníkov neustala ani v roku 1901. Z výročnej správy sa dozvedáme, že spolok nadšene propagujú v zahraničí viaceré vysoko postavené dámy. Spomedzi nich treba spomenúť kňažnú Žofiu Oettingen-Metternich v Mníchove, grófku Nandine Berchtold-Károlyi v Londýne alebo grófku Helenu Szapáry v Paríži.¹⁴ Nakoľko sa v tomto roku dopyt o niečo znížil, arcikňažná Izabella ponúkla obchodníkom možnosť využitia troj- až desaťpercentnej zľavy na výrobky z dielne spolku. Prostredníctvom tejto akcie získali množstvo nových zákazníkov z radov vyššej spoločnosti: pána Maurera zo Starého Smokovca, pána Fischla z Mariánskych Lázní, pána Krausza z fabriky na prútený tovar Prag-Rudniker.

⁹ ZICHY, Šarlota. A Felvidék hímzõ házi ipara. In: *Vasárnapi Ujság*, roč. 45, 1898, s. 221-228.

¹⁰ Internationaler Erfolg des Isabella-Stickerei-Hausindustrie-Vereins. In: *Pressburger Zeitung*, roč. 134, 8. 1. 1897, č. 8, s. 2.

¹¹ *Jahresbericht des Isabella Hausindustrie-Vereins über das Jahr 1900*, s. 3.

¹² Tamtiež, s. 4.

¹³ Tamtiež, s. 13.

¹⁴ *Jahresbericht des Isabella Hausindustrie-Vereins über das Jahr 1901*, s. 10.

Rokovania s mnohými ďalšími potenciálnymi objednávateľmi boli v plnom prúde.¹⁵ Z iniciatívy vedúcej dielne v Dubnici nad Váhom Irmou Ballner sa zriadil obchod predávajúci výšivky v Trenčianskych Tepliciach.¹⁶ Vo výročnej správe sa spomína aj istý pán Ludwig von Rósa, ktorý nakúpil výšivky v hodnote tisíc korún a následne zabezpečil ich export do Ameriky.

Obr. č. 2: Dvojstránka z ponukového katalógu Spolku Izabella. Vidíme tu rozmanitosť sortimentu spolku v oblasti šiat, blúzok, ale aj pokrývok hlavy a ďalších módných doplnkov. Modely sú opatrené katalógovými číslami a krátkymi anotáciami pre jednoduchšie objednávanie.

Zdroj: Múzeum mesta Bratislava, sg. U-07321.

Vedenie spolku si svedomito robilo zásoby v skladoch, aby ich nezaskočili žiadne objednávky. Ako sa píše v správe z roku 1903, očakávali sa ďalšie početné zahraničné objednávky.¹⁷ So zahraničnými obchodníkmi si dohadovali vzťahy na mimoriadne profesionálnej úrovni, dokonca mali k dispozícii aj zasielanie vzoriek na ukážku. Spolok Izabella taktiež disponoval aj množstvom ponukových katalógov a cenníkov, ktoré slúžili na ľahšie prenikanie výrobkov na zahraničný trh. V zbierkach Múzea mesta Bratislava sa nám zachoval ponukový katalóg výrobkov Spolku Izabella z roku 1913, ktorý obsahuje početné ilustrácie odevov a odevných doplnkov.¹⁸ Jednotlivé kresby modelov v prostredí parkov a záhrad boli doplnené krátkymi anotáciami, poukazujúcimi na všestranné využitie a materiálovú aj technickú kvalitu výrobkov. Unikátnym je aj nález cenníka produktov spolku v zbierkach Múzea ľudovej umeleckej výroby – ÚLUV datovaného medzi rokmi 1906 – 1914.¹⁹ Obsahuje viac ako 30 jednotlivých listov zobrazujúcich produkty vyšiváčiek. Okrem typických šiat a blúzok sa tu stretávame

¹⁵ Tamtiež, s. 11.

¹⁶ Tamtiež, s. 13.

¹⁷ *Jahresbericht des Isabella Hausindustrie-Vereins über das Jahr 1903*, s. 7.

¹⁸ Ponukový katalóg Spolku Izabella, Múzeum mesta Bratislava, U-07321.

¹⁹ Cenník Spolku Izabella, Múzeum ľudovej umeleckej výroby – ÚLUV, fotoarchív, č. neg. 386.

aj s doplnkami v podobe kabeliek, taštičiek, opaskov, ale aj rôznych interiérových textílií – obrusov, obliečok alebo poťahov na čalúnený nábytok. Zo stránok cenníka sa dozvedáme, že blúzka stála okolo 21 korún a cena šiat sa pohybovala od 110 do 140 korún.

V dobových prameňoch sa však stretávame aj s kritikou zákazníkov zo strany vedenia spolku.²⁰ Podľa prezídia mnoho zákaziek ostáva nezaplatených, čo znemožňuje ďalšiu produkciu,

Obr. č. 3: Vzorkovník (okolo roku 1900) materiálových variácií a využitia rozličných techník výšivky, ktoré sa učili ženy v jednotlivých inštitútoch Spolku Izabella. Vidíme tu typickú výšivku s florálnym ornamentom prevedenú zlatými kovovými nitami a farebnými bavlnkami.

Zdroj: Múzeum mesta Bratislavy, sg. U-09999, foto Ľudmila Mišurová, 2001.

nákup najkvalitnejších materiálov a vedenie jednotlivých inštitútov na požadovanej vysokej úrovni. Takéto problémy dostávajú spolok do dlhov. Vedenie spolku preto bolo nútené požiadať o príspevok ministra obchodu, ktorý im poskytol dotáciu tisíc korún. V roku 1903 výrazne prekvitá obchod so zahraničím. Stálym zákazníkom zostal aj berlínsky dvor a cisárovná, ktorá si nesmierne pochvaľuje krásu výšiviek, ale aj rýchlosť vybavenia objednávok. Ministerstvo obchodu ponúklo Spolku Izabella

pomoc pri prenikaní na newyorský trh. Na skúšku sa im podarilo otvoriť aj obchod v Londýne. Sieť predajní mali okrem Prešporka (Bratislavy), Viedne a Budapešti aj v Mariánskych Láznach, Starom Smokovci, chorvátskej Opatiji, talianskom Merane, Piešťanoch, Trenčíne a Dubnici nad Váhom. Predaj výšiviek Spolku Izabella podporovala Uhorská obchodná akciová spoločnosť (*Magyar Kereskedelmi Részvénytársaság*), ktorá sa stala neskôr výhradným dodávateľom tovaru do zahraničia.

Obr. č. 4: Cecília von Mecklenburg je na dobovej fotografii z roku 1904 odetá do typickej Izabella blúzky.

Zdroj: <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/736x/8d/0a/78/8d0a78af001cd62d6ed9cfa7d169aad6b.jpg> [27. 11. 2017]

Medzi zámožné zákazničky patrila aj nevesta nemeckého následníka trónu Cecília von Mecklenburg. Vo výročnej správe z roku 1904 sa spomína, že podoba šľachtickej odetej do šiat z produkcie Spolku Izabella na pohľadniciach alebo ilustráciách v časopisoch bola v tej dobe veľmi frekventovaná.²¹ Podarilo sa nám vypátrať zachovanú dobovú fotografiu aristokratky odetej do typickej *Izabella blúzky* s vyšitými rukávmi. Model bol prevzatý z tradičného ľudového oplecka na ramenách, dekorovaný plnou výšivkou s florálnym ornamentom. Technika vrapovania sa uplatnila na vysokom stojačikovom golieri a na manžetách rukávov. Takýto typ blúzky bol v tejto dobe mimoriadne obľúbený a stal sa charakteristickým produktom Spolku Izabella. Cecília však nebola jedinou aristokratkou s vybraným vkusom. Pri návšteve Viedne sa princeznej

²⁰ *Jahresbericht des Isabella Hausindustrie-Vereins über das Jahr 1903*, s. 11.

²¹ *Jahresbericht des Isabella Hausindustrie-Vereins über das Jahr 1904*, s. 13.

z Walesu zapáčila tvorba spolku a do rodného Anglicka si odniesla taktiež mnoho vyšívanych odevov.²²

Z dobovej tlače sa dozvedáme o nevšednom zákazníkovi, ktorým bol knieža Mikuláš Esterházy. Pri príležitosti viedenského kongresu v roku 1912 vyšili zverenkyne Spolku Izabella dve stužky s monogramom kardinála.²³

V ciferskej kronike z roku 1916 sa spomína realizácia objednávky korunovačnej róby pre kráľovnú Zitu, poslednú panovníčku Rakúsko-uhorskej monarchie. 'Táto udalosť' sa často spomínala aj v dobovej tlači.²⁴ V Inštitúte Márie Hollósy vytvorili živôtik, diadém, rukavičky a črievičky. Pôvodne mali vyšiť kompletne šaty, no kvôli nedostatku času sa ostatné časti, teda sukňa a dlhá vlečka, realizovali v Budapešti. Šaty boli tvorené bielou výšivkou na ťažkom hodvábe. Zrejmosťou generálkou pre tvorbu šiat je v Cíferi zachovaný slonovinovo biely živôtik z tylu podloženého hodváhom, vyšívajú technikou gátrov, ktoré v perforácii nádherne prelamujú svetlo a tieň dvoch použitých materiálov. Diadém bol dekorovaný zlatom a briliantmi. Topánky boli vytvorené z jemnej bielej kože a vyšívajú zlatými nitami. Motívy výšiviek boli tradičné uhorské, zdobené listami a kvetmi v tzv. prešporskom štýle.

Obr. č. 5 a 6: Generálka živôtika pre kráľovnú Zitu z roku 1916. Vytvorený bol v ciferskej dielni Máriou Hollósy.

Zdroj: SNM-Historické múzeum, č. neg. 74 815, foto Oľga Šilingerová.

Častým návštevníkom ciferskej školy bol aj etnograf Pavol Sochán, ktorý v tých časoch v obci študoval miestnu habánsku keramikú a jej ornamentiku. Máriu Hollósy rád navštevoval aj vtedajší učiteľ a operný spevák Štefan Hoza, ktorý ju spomína aj vo svojich memoároch. Uvádza, že jej zákazníkom bol aj významný rakúsky expresionistický maliar Oskar Kokoschka,

²² Tamtiež, s. 13.

²³ Eine Ehrung für den Fürsten Nikolaus Esterhazy. In: *Pressburger Zeitung*, roč. 150, 4. 4. 1913, č. 91, s. 1.

²⁴ Das Krönungskleid der Königin Zita. In: *Pressburger Zeitung*, roč. 153, 26. 12. 1916 (ranné vydanie), č. 355, s. 2; Das Krönungskleid der Königin Zita. In: (*Linzer*) *Tages-Post*, roč. 52, 11. 12. 1916, č. 296, s. 7; Das Krönungskleid der Kaiserin Zita. In: *Teplitz-Schöner Anzeiger*, roč. 56, 21. 12. 1916, č. 204, s. 2; Uebergabe des Krönungskleides an die Kaiserin. In: *Neue Freie Presse*, 29. 12. 1916, č. 18806, s. 4; Eine Ansprache der Erzherzogin Auguste an die Königin Zita. In: *Pester Lloyd*, roč. 63, 28. 12. 1916, č. 360, s. 19; Das Krönungskleid der Königin. In: *Pester Lloyd*, roč. 63, 21. 12. 1916, č. 354, s. 7.

ktorý si kúpil množstvo výšiviek na ozdobenie svojho ateliéru. Okrem neho prišiel na návštevu k Márii Hollósy aj nemecký spisovateľ Gerhard Hauptmann, maďarský spisovateľ Mór Jókai a spisovateľ Kálmán Mikszáth.²⁵

Obr. č. 7: Kráľovná Zita v deň svojej korunovácie (1916) s manželom Karolom I. a synom Ottom.
Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/32/Kroenung_Budapest_Karl_und_Zita_1916a.jpg [15. 11. 2017]

Svoje výrobky prezentovali vyšívачky Spolku Izabella na medzinárodnom trhu prostredníctvom početných výstav. Opätovne získavali cenu Grand Prix na svetových výstavách: v Paríži (1900), St. Louis (1904), Liège (1905), Miláne (1906) a opätovne v Paríži (1913).²⁶ Účasť na prestížnych výstavách po celom svete zabezpečovala Spolku Izabella bohatú klientelu. Práve tu sa uzatvárali mnohé obchody, riešili rozsiahle objednávky a získavali noví klienti.

Tieto významné objavy týkajúce sa rozmanitosti klientely Spolku Izabella nám dokladajú jeho obrovský význam pre naše dejiny odievania v celoeurópskom kontexte, na ktorý sa mnohokrát zabúda. Aj keď v časoch svojej najväčšej slávy vznikali diela vyšívачiek pod označením uhorské, respektíve maďarské, sú to významné doklady talentu a zručnosti našich slovenských žien. Dokladajú transformáciu motívov slovenských ľudových odevov, ktoré sa stali mimoriadne populárnymi na najvyšších európskych aristokratických dvoroch. V pozadí zahraničných obchodov však môžeme vidieť množstvá objednávok, prostredníctvom ktorých rozvíjali vyšívачky svoje zručnosti. Práca pre Spolok Izabella tiež ponúkala možnosti zárobku pre bežné roľnícke

ženy, ktoré by sa inak k peniazom dostali len veľmi ťažko. Bohužiaľ, rozpadom monarchie, bez podpory štátu a šľachty, zanikol aj vyše 20 rokov budovaný prepracovaný systém organizácie jednotlivých inštitútov a výučby. Pretrhli sa aj jedinečné obchodné kontakty s európskymi aristokratickými rodmi. Predaj výšiviek prebiehal ďalej hlavne prostredníctvom spoločnosti Detva a obmedzil sa na systém faktoriek, ktoré zodpovedali za kontrolovanie, preberanie a distribúciu hotového tovaru po domoch. To najvýznamnejšie a najcharakteristickejšie pre Spolok Izabella, čím bola výučba, ktorá zabezpečovala vysokú technickú kvalitu výšiviek, úplne zanikla.

²⁵ HOZA, Štefan. *Ja svoje srdce dám....* Bratislava, 1989. Cit. In: CÍŠAROVÁ-MINARIKOVÁ, ref. 7, s. 265.

²⁶ *Reklamný katalóg Spolku Izabella 1913 – 1914.* Múzeum mesta Bratislavy, U-7321.

Zoznam prameňov a literatúry (References)

- BODICKÝ, M. (1917). Korunovaný kráľ! In: *Národné noviny*, roč. 48. 11. 1. 1917, č. 4 (2), s. 1.
- CISÁROVÁ, Eva. (1972). *Mária Hollósy. Diplomová práca*. Bratislava : VŠVU.
- CISÁROVÁ-MINARIKOVÁ, Eva. (2002). Mária Hollósy – najúspešnejšia textilná tvorkyňa konca 19. a začiatku 20. storočia na Slovensku a dievčenské vyšivačské školy. In: *Aspekt*, roč. 10, č. 1, s. 261 – 268. ISSN 1336-099X.
- CISÁROVÁ-MINARIKOVÁ, Eva. (2008). *Mária Hollósy 1892 – 1927. Znovuobjavenie výšivky*. Opoj.
- CISÁROVÁ-MINARIKOVÁ, Eva (2000). *Mária Hollósy. Znovuobjavenie výšivky. Katalóg k výstave*. Bratislava : VŠVU a ARTEX.
- CISÁROVÁ-MINARIKOVÁ, Eva. (2013). *Mária Hollósy. Znovuobjavenie výšivky. Katalóg k výstave*. Bratislava : layout architects s. r. o a obec Cífer. ISBN: 978-80-971468-0-1.
- Das Krönungskleid der Königin Zita. In: *Pressburger Zeitung*, roč. 153, 26. 12. 1916 (ranné vydanie), č. 355, s. 2.
- Das Krönungskleid der Königin Zita. In: (*Linzer*) *Tages-Post*, roč. 52, 11. 12. 1916, č. 296, s. 7.
- Das Krönungskleid der Kaiserin Zita. In: *Teplitz-Schönbauer Anzeiger*, roč. 56, 21. 12. 1916, č. 204, s. 2.
- Das Krönungskleid der Königin. In: *Pester Lloyd*, roč. 63, 21. 12. 1916, č. 354, s. 7.
- Der „Isabella Hausindustrie Verein“. In: *Pressburger Zeitung*, roč. 134, 23. 3. 1897, č. 82, s. 1 – 2.
- Eine Ansprache der Erzherzogin Auguste an die Königin Zita. In: *Pester Lloyd*, roč. 63, 28. 12. 1916, č. 360, s. 19.
- Eine Ehrung für den Fürsten Nikolaus Esterhazy. In: *Pressburger Zeitung*, roč. 150, 4. 4. 1913, č. 91, s. 1.
- HEISZLER, Vilmos – SZAKÁCS, Margit – VÖRÖS, Károly. (1989). Ein Photoalbum aus dem Hause Habsburg (Friedrich von Habsburg und seine Familie). Wien : Böhlau.
- HOLEC, Roman (1995). Izabela kontra Slováci. Slovenská výšivka vo svete. In: *Historická revue*, roč. 6, 1995, č. 5, s. 26 – 27.
- HOLLY, Karol. (2011). *Ženská emancipácia. Diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama, spol. s r. o., 178 s. ISBN 978-80-89396-16-0.
- Internationaler Erfolg des Izabella-Stickerei-Hausindustrie-Vereins. In: *Pressburger Zeitung*, roč. 134, 8. 1. 1897, č. 8, s. 2.
- Jahresbericht des Isabella Hausindustrie-Vereins über das Jahr 1900, 1901, 1903, 1904*.
- JURIGA, František. (1917). „Hosanna“ „Alleluja“. In: *Slovenské ľudové noviny*, roč. 8, 1. 1. 1917, č. 1, s. 1.
- NOSÁLOVÁ, Viera. (1983). *Slovenský ľudový odev*. Martin : Osveta.
- PALIČKOVÁ, Jarmila. (1995). Spolok Izabella trochu inak, alebo storočnica jednej inštitúcie. In: *Slovenský národopis*, roč. 43, č. 4, s. 493 – 502.
- PAVEL: Diela arcikňažky Izabellly. In: *Nový domový kalendár*, roč. 26, 1911, s. 1 – 8.
- TORANOVÁ, Eva. (1984). *Výšivky minulých storočí*. Bratislava : Tatran.
- Uebergabe des Krönungskleides an die Kaiserin. In: *Neue Freie Presse*, 29. 12. 1916, č. 18806, s. 4.
- ZICHY, Šarlota. (1898). A Felvidék hímző házi ipara. In: *Vasárnapi Ujság*, roč. 45, 1898, s. 221 – 228.

- ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna. (1976). Vplyv ľudového odevu na mestský odev na Slovensku v 2. polovici 19. storočia a v 1. polovici 20. storočia. In: *Zborník Slovenského národného múzea. História 16*. Bratislava : Obzor, s. 149 – 167.
- ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna. (2000). Najúspešnejší módný návrh Spolku Izabella. In: KAMENEC, Ivan – MANNOVÁ, Elena – KOWALSKÁ, Eva (Eds.): *Historik v čase a priestore. Laudatio Lubomírovi Liptákovi*. Bratislava : Veda, s. 37 – 51.
- ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna. (2004). Ženy spolku Izabella. In: *Pamiatky a múzeá*, roč. 53, 2004, č. 2, s. 34-38.

Zbierkové predmety (Collection objects)

Reklamný katalóg Spolku Izabella 1913 – 1914, Múzeum mesta Bratislavy, sg. U-7321.

Cenník Spolku Izabella 1906 – 1914, Múzeum ľudovej umeleckej výroby – ÚEUV, fotoarchív, č. neg. 386.

Cenník firmy Izabella, čís. neg. 6 377 – 6 406, autor fotografií: Pavel Janek.

Vzorovník výšviiek, Múzeum mesta Bratislavy, sg. U-09999.